

Risskov, d. 29. november 2011

Til Folketingets Børne- og Undervisningsudvalg.

Invitation til Folketingets Børne- og Undervisningsudvalg om besøg på Ligeværds skoler og uddannelsestilbud til unge med særlige behov.

Med invitationen ønsker Ligeværd at komme i dialog med Børne- og Undervisningsudvalgets medlemmer omkring de udfordringer og muligheder, som Ligeværd oplever i forhold til at kunne tilbyde unge med særlige behov de bedst mulige uddannelsestilbud. Hvordan kan Ligeværds skoler og uddannelsessteder bedst bidrage til, at opfylde målsætningen om, at 95 % af en ungdomsårgang skal gennemføre en ungdomsuddannelse.

Aktuelt oplever Ligeværds skoler og uddannelsessteder store udfordringer i forhold til at få lovkomplekset omkring de unge, der er på STU-uddannelsen til at spille sammen. Vores målsætning er at styrke mulighederne for, at kunne udbyde kvalificerede helhedsorienterede tilbud til unge med særlige behov.

Ligeværds målgruppe er udsatte og marginaliserede unge i forhold til at kunne profitere af eller gennemføre en ordinær ungdomsuddannelse. Mange af de unge har tilmed behov for længerevarende forløb og støtte for at kunne etablere sig på arbejdsmarkedet og klare en selvstændig voksentilværelse.

Det er Ligeværds målsætning med invitationen, at medvirke til at forbedre rammebetingelserne, der gælder for, at unge med særlige behov kan tilbydes de bedst mulige uddannelsestilbud og dermed sikres reel mulighed for inklusion i beskæftigelse og voksenliv.

Invitationen vedlægges et forslag til program, hvor Ligeværd vil præsentere sine erfaringer og holdninger til specialundervisning og specialpædagogik, samt give uddannelsesudvalget et indblik i to typer af undervisningsinstitutioner, der begge har fokus på praktisk læring.

Vi er meget åbne og fleksible omkring tidspunktet for besøget, idet vi skal foreslå, at det finder sted en dag i ugerne 4, 5 eller 6 2012.

Fra Ligeværd vil konsulent Jens Ole Jørgensen, undertegnede, samt repræsentanter fra hhv. Skolesammenlutningen og foreningen af uddannelsessteder i Ligeværd og (med forbehold for kalenderen) formand Marianne Jelved medvirke i arrangementet.

Vi vil glæde os meget til besøget.

Lige værd kan kontaktes for yderligere oplysninger mm. hos konsulent Jens Ole Jørgensen på mail. adr: Jensole@ligevaerd.dk eller tlf. 86208575/20488570 eller undertegnede på mail. adr: bvr@ligevaerd.dk eller tlf 86208577/20488500

Venlig hilsen

p.v.a.

Marianne Jelved
Formand for Lige værd

Bodil Vibe Rasmussen
Sekretariatetschef.

LIGE VÆRD - ET UDVIKLINGSNETVÆRK OG TALERØR FOR BORGERE MED SÆRLIGE BEHOV.

Lige værd er et foreningsfællesskab bestående af 6 organisationer, der på hver deres måde, arbejder for at skabe bedre uddannelses-, arbejds-, bolig- og sociale vilkår for mennesker med særlige behov. Målgruppen for Lige værds indsats karakteriseres ofte ved, at de har generelle indlærings- og / eller funktionsmæssige vanskeligheder, som gør det svært for dem, at gennemføre en almindelig skolegang / uddannelse.

Til Folketingets Børne- og Undervisningsudvalg.

Bilag i forbindelse med Folketingets Børne- og Undervisningsudvalgs besøg på Ligeværds skoler og uddannelsstilbud til unge med særlige behov, fredag den 20. april 2012.

Klintebjerg Efterskole

Klintebjerg Efterskole er et undervisningstilbud til bogligt svage / sent udviklede elever mellem 14 og 18 år, der har gået i folkeskolens specialklasse, eller har modtaget anden form for specialundervisning.

Klintebjerg Efterskole er en eksamens- og prøvefri efterskole, hvor den praktiske indfaldsvinkel til undervisningen er højt prioriteret. Eleverne vælger efter interesse, hvilket værksted de ønsker at modtage undervisning på.

Skolen er etableret med henblik på, at drive efterskole for elever med særlige behov. Klintebjerg Efterskole er en 7 døgnskole, har et elevgrundlag på 85 elever og er organisatorisk opdelt i 4 linier, som er undervisningens centrale udgangspunkt.

Unge med særlige behov har brug for særlige rammer i deres hverdag. Undervisningen, det pædagogiske tilrettelagte samvær, samt kombinationen af skoleform / boform har til formål, at styrke elevens alsidige personlige udvikling.

Linieundervisningen skal sammen med resten af dagens indhold af undervisning, aktiviteter og pædagogisk tilrettelagt samvær, danne grundlag for den helhedsorienterede indsats, der bliver tilbudt skolens unge.

I relation til efterskolens specialpædagogiske praksis og helhedsorienterede indsats, er der på linje med andre efterskoler fokus på, hvad eleverne skal lave, når efterskoleopholdet slutter. Gennem en massiv vejledningsindsats støttes eleven til at finde det uddannelsessted, hvor eleven kan fortsætte, når efterskoleopholdet er slut. Det foregår i samarbejde med elevens UU-vejleder, sagsbehandler og forældre.

Klintebjerg Efterskole har gennem de sidste 3 år deltaget i et større udviklingsprojekt i regi af Skolesammenlutningen Ligeværd. Projektet er nærmere beskrevet og dokumenteret i bogen "Specialundervisning på hovedet – almene pædagogiske synspunkter".

Erfaringerne fra projektet viser, at effektiv inklusion kræver et fokusskifte fra elevernes særlige behov, eller vanskeligheder til fokus på elevernes særlige læringsforudsætninger. Retter man blikket mod elevernes særlige læringsforudsætninger og udviklingspotentiale, bliver indsatsen anderledes fremadrettet og udviklende.

Munkegården.

Munkegården er en selvejende institution og et helhedsorienteret uddannelses-, arbejds-, og botilbud for unge med særlige behov.

Munkegården blev oprindeligt etableret på baggrund af, at unge med særlige behov ikke kunne rummes i de almindelige ungdomsuddannelser. Munkegården er, på linje med en lang række andre private uddan-

nessetilbud, organiseret i Lige Værd. Gennem de sidste 20 – 25 år er der etableret en bred vifte af private uddannelsesstilbud til unge med særlige behov.

Det fælles omdrejningspunkt for de private uddannelsessteder, har været udviklingen af den individuelle helhedsorienterede indsats.

På Munkegården tilbydes uddannelses- og udviklingsforløb for unge med særlige behov, som har afsluttet grundskolen. Med udgangspunkt i elevernes ressourcer lægges vægt på en helhedsorienteret indsats, hvor undervisning, arbejde, bolig og fritid skal hænge sammen. Formålet med opholdet er, at støtte de unge i at opnå kompetencer, så de efterfølgende kan mestre en så selvstændig og aktiv deltagelse i voksenlivet som muligt og eventuelt til videre uddannelse eller beskæftigelse. En del af de unge vil efterfølgende stadig skulle have hjælp.

I samarbejde med den enkelte unge udarbejdes en uddannelsesplan / udviklingsplan med fokus på de unges udviklingspotentiale og med fokus på udviklingen af personlige, sociale og faglige kompetencer. Et væsentligt element i et ophold på Munkegården er, at eleverne har undervisning og træning i at bo for sig selv.

Eleverne på Munkegården bor derfor sammen med andre unge i små bofællesskaber, og undervisning foregår på værksteder indenfor landbrug, skovbrug, håndværk og køkkenområdet. Undervisningen tager udgangspunkt i praksis og er integreret i det praktiske arbejde på værkstederne. Eleverne er ofte i praktik på almindelige virksomheder, som et led i deres uddannelsesplan.

Et ophold på Munkegården er ofte led i en STU-uddannelse. Eleverne er som regel over 18 år, men det er dog muligt for unge under 18 år, at komme på Munkegården. Opholdsbetalingen betales sædvanligvis af elevens hjemkommune via STU-lovgivningen eller social- og/eller beskæftigelseslovgivningen. Forsørgelse, kost- og tøjpenge, værelsesbetaling m.v. afhænger af, hvilken del af lovgivningens bestemmelser den unge hører under.

Gennem de seneste tre år har Munkegården sammen med en række andre medlemmer af Foreningen af uddannelsessteder Lige Værd, deltaget i satspuljeprojektet Helhedstækning i Uddannelsesgarantien (HUG projektet). På Munkegården har man på samme vis, som det beskrives i HUG rapporten oplevet vanskeligheder i implementeringen af STU-uddannelsen.

LIGE VÆRD - ET UDVIKLINGSNETVÆRK OG TALERØR FOR BORGERE MED SÆRLIGE BEHOV.

Lige Værd er et foreningsfællesskab bestående af 6 organisationer, der på hver deres måde, arbejder for at skabe bedre uddannelses-, arbejds-, bolig- og sociale vilkår for mennesker med særlige behov. Målgruppen for Lige Værds indsats karakteriseres ofte ved, at de har generelle indlærings- og / eller funktionsmæssige vanskeligheder, som gør det svært for dem, at gennemføre en almindelig skolegang / uddannelse.

På landsplan er der ca. 100 skoler og uddannelsessteder, der er medlemmer af Lige Værd.

Folketingets Børne og Undervisningsudvalg
Att. Udvalgssekretær Jørgen Nilsen
Christiansborg
1240 København

Børne- og Undervisningsudvalget
BUU alm. del - Bilag 79
Offentligt

14. December 2011

Vedr. Afsluttende evaluering af projekt HUG, Helhedstækning i UddannelsesGarantien og revision af Lov om Ungdomsuddannelse for unge med særlige behov – STU.

LigeVærd har med støtte fra Satspuljen gennemført ovenstående projekt, som havde det formål (i samarbejde med forskellige aktører på området herunder en række ungdoms uddannelsesvejledningscentre) at udtrække erfaringer og resultater omkring udarbejdelse og gennemførelse af **helhedsorienterede individuelle tilrettelagte uddannelsesplaner i STU** - den særlige tilrettelagte ungdomsuddannelse for unge med særlige behov.

LigeVærd har nu sammen med Projektets evaluatore Niels Rosendal Jensen og Christian C. Kjeldsen fremlagt projektets evalueringsrapport, som vedlægges til Udvalgets medlemmer.

Mere end 85 % af de unge med særlige behov, der er fulgt tæt i projektet er stadig i gang med STU eller har færdiggjort uddannelsen med succes. De har fået en plan for en fortsat personlig udvikling. Derimod kan vi med baggrund i LigeVærds kontakt med mange unges pårørende rundt i landet konkludere, at projektets gode resultater, desværre langt fra kan overføres til mange af de øvrige unge, som IKKE har fået eller får et individuelt helhedsorienteret STU tilbud.

Derudover afspejler rapporterne en række problemfelter med tilføjelse af anbefalinger, som vi har en opfattelse af er nødvendigt at inddrage i den kommende lovrevision af Lov 564 af 06.06.2007 Lov om særlig tilrettelagt uddannelse for unge med særlige behov.

Nedenstående problemstillinger er set fra LigeVærds perspektiv meget vigtige. De afspejler de tilbagevendende tilbagemeldinger fra de aktører rundt i landet, som har været særdeles aktive i udviklingsarbejdet omkring STU og LigeVærds projekt HUG, og dermed også i arbejdet med at tilrettelægge gode individuelle helhedsorienterede uddannelsesplaner med henblik på at fremme kvaliteten af STU:

- Uddannelsen bør på samme måde som andre ungdomsuddannelser forankres i staten med et relevant taxameter til finansiering af de enkelte uddannelsesmoduler. Dette vil kunne imødegå de store forskelle i kommunernes udmøntning og serviceniveau, tilrettelæggelse af uddannelsen, som både projektet samt mange henvendelser til LigeVærd fra frustrerede pårørende har konstateret, er tilfældet. Det vil således sikre mere ensartede økonomiske rammer for uddannelsen samt understøtte den unges retskrav.

Uanset om uddannelsen er kommunalt eller statsligt finansieret og forankret vil der være behov for nedenstående:

- De unge skal sikres en forsørgelse, som er uafhængig af en social trangsvurdering. Dette kan ske ved en STU-ydelse eks. vis i lighed med EGU-ydelsen.
Derudover skal den unge have de behovsrelaterede ydelser bl.a. efter LAS (lov om aktiv socialpolitik) og Lov om Social Service som en helhedsorienteret uddannelsesplan beskriver. Dette vil ofte være botilbud og/eller botræning tilknyttet til undervisningsdelen.
Der er fremadrettet behov for et væsentligt forbedret tilrettelagt tværsektorielt samarbejde for at sikre den helhedsorienteret indsats.
- Det er vigtigt, at den unge er sikret et fortsættende forløb efter STU. Det kan være fortsat uddannelse eller en tilknytning til arbejdsmarkedet f.eks. tilbud efter LAB (Lov om Aktiv Beskæftigelse) mm. For at fastholde, at de unges fremtidsplaner også er helhedsorienterede, finder vi det nødvendigt, at de unge får udarbejdet en ressourceprofil, der kan sikre grundlaget for en plan for forsørgelse, bolig og fritid, uddannelse og arbejde mm. i relation til evner, kompetencer og reelle muligheder.
- Det er vigtigt at sikre de unges rettigheder således at de lovgivninger, der nødvendigvis må "spille sammen" ift. de unges muligheder, ikke modarbejder hinanden.
Dette kan sikres ved, at retssikkerhedsloven kommer til at gælde for alle de love, der skal "spille sammen" – herunder Lov om ungdomsuddannelse for unge med særlige behov. Dette vil også sikre en god løsning på de problemer, der opstår, når der er behov for mellemkommunale aftaler. Under alle omstændigheder bør der efter Ligeværds opfattelse indføres i STU lovgivningen, at UU vejledningen i den kommune der forestår udarbejdelsen af den individuelle uddannelsesplan, også er ansvarlig for gennemførelsen, opfølgningerne, og afslutning af det aftalte uddannelsesforløb.

Ovenstående er problemstillinger, som Ligeværd finder meget vigtige indgår i forbindelse med de politiske diskussioner, der skal finde sted ved revisionen af Lov om ungdomsuddannelse for unge med særlige behov. Ligeværd er af den opfattelse at de beskrevne problemstillinger gør en snarlig lovrevision påtrængende.

Vi ser frem til at uddybe ovenstående ved udvalgets besøg på d. 3. februar 2012 på hhv. Klintebjerg efterskole og Munkegården.

Med venlig hilsen
p.v.a.
Marianne Jelved
Formand

Bodil Vibe Rasmussen
Sekretariatetschef

INDHOLD

Forord	5
Indledning	6
Anbefalinger på baggrund af evalueringen.....	7
Evalueringens to sider – proces og resultater	9
DEL I: Den resultatorienterede side af sagen	
Teori, metode og design i evalueringen	10
Evalueringens metode og design kort beskrevet.....	10
Etableringen af en baseline, hvilke cases?	10
Kriterierne for udvælgelse af cases.....	11
Illustrative eksempler fra projektet omkring ICF versus diagnoser.....	11
Kategorier af cases medtaget.....	12
Betragtninger om repræsentative cases og baseline 2009.....	12
Helhedstækningen via Capability Approach	13
Nussbaums liste over centrale kapabiliteter	15
Den endelige kvantitative opfølgning på cases.....	17
Spørgeskemaet	17
Bortfald	17
Resultater.....	18
Hvor mange har færdiggjort eller er godt i gang?	18
Hvor mange er stoppet eller har pause?.....	19
Evaluering af fordelingen af kapabiliteter	20

Resultaterne sammenlignet med andre data	22
Tilhørsforhold	23
Kropsligt helbred	24
Input fra evalueringens kvantitative del	24
Den endelige kvantitative opfølgning på cases: Konklusion	24
Input fra evalueringens kvalitative del	25
 DEL II: Processiden	
Økonomiske forhold – forskellige løsninger	26
Hvordan udbydere af elementer eller fuldfærdige STU'er vælges – regionale og indholdsmæssige forskelle	26
9 unge – 9 virkeligheder – 9 løsninger – ét mål: Casebeskrivelser via videoproduktion	28
Afsluttende konklusion	29
Perspektivering	31
At mestre situationen	33
At tilegne sig nye kompetencer	34
Beskyttelsesfaktorer	36
Empowerment	36
Bibliografi	37

FORORD

Foreningsfællesskabet Ligeværd har gennem godt tre år været ansvarlig for projekt HUG, Helhedstækning i Uddannelsesgarantien. Et projekt der har haft til formål at udvikle metoder og modeller for etablering og gennemførelse af individuelle uddannelsesplaner for personer med særlige behov i relation til lov nr. 564 af 6. juni 2007. Det har været meget spændende at følge udviklingen af det arbejde, der er sket i forhold til kommunernes administration og ansvar over for den enkelte elev og dennes mulighed for at gennemføre en individuel uddannelse, og samtidig har kunnet følge, hvordan kvaliteten i uddannelses tilbuddene fra de deltagende uddannelsesinstitutioner har udviklet sig.

Denne evalueringsrapport og anbefalingerne fra praksis giver en god beskrivelse af de mange problemer, der er og har været med implementeringen af en helt ny type uddannelse, som denne ungdomsuddannelse viser sig at være. Der bliver samtidigt givet gode anbefalinger på, hvordan det kan lade sig gøre, at målgruppen får de optimale muligheder for at udvikle ønskede og nødvendige, personlige kompetencer.

Den medfølgende DVD viser eksempler på, hvordan nogle unge har fået et for dem godt uddannelses- og praktiktilbud.

Fra Ligeværds side, skal der lyde en stor tak til alle, der har ydet en god og solid indsats i udviklingsarbejdet.

Vi ser frem til, at anbefalingerne fra HUG's store arbejde vil blive inddraget i den lovrevision, der skal finde sted i folketingsåret 2011/ 2012.

Marianne Jelved
Formand for Foreningsfællesskabet Ligeværd

INDLEDNING

Denne rapport har til formål at sammenfatte, hvad projekt *"Helhedstækning i uddannelsesgarantien"* har arbejdet med.

Evalueringen har gennem projektperioden forfulgt to hovedspor, nemlig på den ene side udvikling af de individuelle uddannelsesplaner, som danner omdrejningspunktet for den særligt tilrettelagte ungdomsuddannelse (STU), og på den anden side de unges gennemførselsprocent. Ligeledes har evalueringen set nærmere på, hvorledes planerne omsættes fra nogle ofte meget abstrakte målsætninger til konkrete udviklende aktiviteter for den enkelte unge i uddannelsen. Denne prioritering og optagethed har vist sig helt nødvendig. Lov 564 lægger nemlig vægt på, at der udarbejdes treårige samlede uddannelsesplaner, der *"skal udgøre et planlagt og koordineret forløb"*, tilpasset den enkelte unges *forudsætninger, interesser, motivation og lyst*.

Som det har været afdækket gennem tidligere delrapporter, der har været fremlagt ved de årlige statuskonferencer og ikke mindst diskuteret i projektsammenhæng, så synes dette treårige perspektiv fortsat at udgøre en akilleshæl. Vi vender senere i denne rapport tilbage til uddannelsesplanerne og drager dem frem igen i konklusionen.

Vi vil gerne benytte lejligheden til at takke lokale projektansvarlige, medarbejdere og unge samt projektledelsen for venlig imødekommenhed og frugtbare diskussioner undervejs i forløbet.

Selve rapporten er resultatet af en form for evaluering, hvor evaluatorene både har stået *"udenfor"* og samtidig også været inviteret med *"indenfor"* med det formål at kvalificere projektet ved at tilføre det andre synsvinkler (Capability Approach) og ved at deltage i diskussioner i koordinationsgruppen såvel som under besøg hos de deltagende projekter. Anbefalingerne er på den måde en fællesmængde af evaluering, diskussion og uddannelsespolitisk fremadrettede overvejelser på baggrund heraf.

Rapportens første del er i sin form mere beskrivende, mens anden del ydermere tilføjer diskuterende og perspektiverende afsnit, der forsøger at appellere direkte til den fortsatte udvikling af dette og lignende projekter.

Oktober 2011

Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet

/Niels Rosendal Jensen og Christian Christrup Kjeldsen

Anbefalinger på baggrund af evalueringen

I en *snævrere forstand* anbefales at finde holdbare løsninger på følgende udeståender:

1. Der er behov for at beskrive målgruppen og dennes lovfæstede ret til uddannelse på en ny måde. I gældende lov defineres målgruppen som unge, der ikke kan gennemføre en anden ungdomsuddannelse, selv med vidtgående specialpædagogisk støtte. Der er tale om en "negativ" bestemmelse af målgruppen, som ikke findes tilsvarende i andre ungdomsuddannelser. Der er endvidere tale om, at en ung ikke kan kvalificere sig til den, men at dette udelukkende afgøres af den unges kommune. Som rapporten viser, ser dette ud til at indebære forskelle fra kommune til kommune.
2. Det fremgår ikke af loven, hvordan den unge skal forsørges. Der lægges op til, at man bevarer den forsørgelse, man har ved starten af den individuelle uddannelse (typisk er det pension eller kontanthjælp og for unge under 18 år ingen ydelse). Det indebærer en grundlæggende forskelsbehandling af mennesker, der er i samme situation uddannelsesmæssigt, når de er i gang med uddannelsen. I 2007 antog man, at de fleste STU-elever ville være forsørget af deres pension. I 2011 er mere end halv-delen på kontanthjælp. Mens pensionen er kendt og dermed indebærer et fast og sikkert grundlag for forsørgelse, er det modsatte tilfældet for kontanthjælp (f.eks. at hjælpen nedsættes efter et halvt år på uddannelsen, eller at der modregnes i formue). Udgifter til transport er ligeledes en problemstilling). Både under selve uddannelsen og efter dens afslutning er forsørgelsesgrundlaget usikkert, idet uddannelsen ikke nødvendigvis sikrer en fremtidig forsørgelse. Alene disse typer forsørgelse underminerer lige-behandling af borgere. Der anbefales derfor i forbindelse med lovrevisionen at etablere en STU-ydelse i stil med eksempelvis EGU-ordningen.
3. Det er vigtigt at se fremad. De første grupper af unge har afsluttet uddannelsen; andre er på vej i et langt større antal end oprindeligt forventet. Hvordan ser deres videre uddannelsesmuligheder ud? En bred ramme-lov kunne åbne muligheder for at afprøve forskellige uddannelser, der fortsat kan indeholde STU-lovens prioriterede målsætninger: aktivt medborgerskab, uddannelse, beskæftigelse.
4. Der er et udtalt behov for, at de relevante lovgivninger bringes i samspil. I den forbindelse finder vi brudflader mellem ikke mindre end fem lovgivninger, som med fordel kunne bringes i bedre harmoni med hinanden. Det drejer sig om: "*Lov om Ungdomsuddannelse for unge med særlige behov*", "*Lov om Retssikkerhed*", "*Lov om Social Service*", "*Lov om aktiv beskæftigelse*" (LAB) og "*Lov om aktiv Socialpolitik*" (LAS). Udover behovet for *samspil* synes det ligeledes at være en fordel, hvis de forskellige lovgivninger faktisk blev bragt i anvendelse i forhold til den unge, eksempelvis mulighederne i LAB loven.

I en *bredere forstand* anbefales det at overveje hvilke erfaringer, der ud fra den helhedsorienterede indsats i den særlige tilrettelagte ungdomsuddannelse med fordel kan udbredes til andre ungdomsuddannelser. Her skal især peges på behovet for en effektivisering af samarbejdet mellem læringens forskellige arenaer gennem en målrettet vejlednings- og opfølgingsindsats. Dvs. at unge guides håndholdt gennem disse forskellige læringsrum, der kan beskrives som:

- (1) *Formel* læring i skoler og uddannelsesinstitutioner.
  - (2) *Nonformel* læring:, forstået som en systematisk udvikling skabt i rammer som ikke er "skole", typisk i specialpædagogiske institutioner og tiltag.
  - (3) *Informel* (uformel) læring, dvs. den spontane læring i familien, eller andre sociale grupperinger.
1. Det kan anbefales at knytte formel uddannelse træning, beskæftigelse og social service sammen. Institutioner og netværk med direkte kontakt til de unge har udviklet egnede metoder til at arbejde med dem. Derfor er det vigtigt at kunne trække på disse erfaringer ved at fremme deres deltagelse som ligestillede partnere i forhold til planlægning og udførelse af uddannelse, træning og serviceydelser i andre sammenhænge ligeledes (formal læring).
  2. Ligeledes anbefales den brede, proaktive og kontinuerlige vejledning og støtte til de unge (nonformel læring).
  3. De svage stillede unge opsøger ikke selv myndigheder. Derfor må der udvikles mere fleksible rammer – f.eks. ved at henlægge den opsøgende virksomhed til den unges familie, arbejdsplads, sportsforening, klub eller lokale forretninger og fast food-udsalg, altså netop de steder, hvor man mest effektivt kan komme i kontakt med de unge og de fællesskaber de eventuelt indgår i (informel læring).